

A TRADICIONÁLIS TANULÁSRÓL

– A KELETI HARCMŰVÉSZETEK PÉLDÁJÁN –

A Z ALÁBBI JEGYZET ABBÓL A CÉLBÓL ÍRÓDOTT az *Educatio* számára, hogy a tanulás egyik makacsul továbbélő – ma már kevésbé vizsgált – útját, a tradicionális tanulás főbb elemeit térképezze fel. A tradicionális tanulás tárgyaül egy kínai harcművészet szolgál az alábbiakban. A szerző célja azonban a legkevésbé sem orientális, a jegyzet csupán egy kiválasztott tanulási út sajátosságait kívánja feltárni.

A másik bevezető gondolat a jegyzet műfajára vonatkozik. Bár a történeti és szociológiai kutatás bőséges – változó minőségű – szakirodalmat eredményezett e tárgyban, a szerző írását két másik forrásra építette fel. A tanulási út leírása saját élményeire támaszkodik, a leírást segítő kínai kitételek pedig e tanulási kultúra paneljeiként működnek. E nem hagyományos és nem akadémiai szervezettségű írás elsősorban az elitképzés és a makacsul továbbélő hagyományos pedagógiai gyakorlat forrásvidékét kívánja előtérbe helyezni.

A tradicionális tanulás helye a modern társadalomban

Ezen jegyzet szerzője nyolcadik éve gyakorolja a Chen-stílusú taijiquan-t (Chen shi taijiquan, 陈式太极拳)¹ egy hiteles kínai mester irányítása alatt, így közvetlen tapasztalatokkal bír e tanulási út működéséről.

A jegyzet oktatáskutatással kapcsolatos értelmét az adja, hogy a klasszikus műveltségi szerkezetek tömegoktatással párhuzamos visszaszorulása nyomán a tradicionális tanulási utak iránti érdeklődés minimálisra csökkent, maga a tanulás pedig bűvópatakként él tovább a közoktatás mögötti „árnyékoktatás” rendszerében. Ugyanakkor e bűvópatak vizsgálata sok mindent magyarázhat a modern tömegoktatás működéséből.

Kiindulópontként leszögezhető, hogy minden tradicionálisan strukturált tudáshoz tradicionális tanulási út vezet – leszámítva az „Isten áldotta tehetségek” és „zsenik” különös útját. Ilyen tradicionális módon sajátítható el Európában pl. a klasszikus zene, a klasszikus tánc, a képzőművészet számtalan válfaja vagy az egyéni tel-

¹ A Chen-stílusú tajcsi egy lány, belső kínai harcművészet. A tajcsi öt elfogadott stílusa közül a legrégebbi, valószínűleg a shaolin kungfu egyik leágazása.

jesítményre épülő küzdősportok. Ideális esetben ugyancsak ilyen úton képezhetők a színészek valamint a szent nyelveken (héber, görög, latin, kínai, szanszkrit) át az eredeti tudásforrásokhoz hozzáférő bölcsészek, klasszika filológusok és teológusok. A modern felsőoktatás többi tudományba szervezett elemét egyszerűen szakképzésnek tekintjük, és mint ilyenek, nem tárgyai ezen elemzésnek.

A tradicionális tanulás nem azonos az elitképzéssel. Bár az elitképzés a tradicionális tanulás számos elemét alkalmazza, a két képzés tartalma és iránya más. Az elitképzés a modern világ terméke, amely nem vitatja a specializált tudásszeletek („tudományosság”) rendszerét, és leginkább a tudásszeletek elsajátítási mélységében kíván különbözni a tömegoktatástól. Keleten, ahol a klasszikus műveltséget² is *megelőző* tradicionális tudás még nyomokban él, e tudás kevésbé differenciált. Ezen egységes tudáskör egyik vetülete a harcművészet (wushu 武术) és a gyógyítás (zhongyi 中医) is.

Tagadhatatlan azonban, hogy a hasonló tanulási elemek következtében az elitképzésben részt vettek személyisége is formálódik és erősen tradicionális vonásokat is ölthet. Az elitképzés a tradicionális tanulásból ered, bár a tanulás célja, fókusza már nem tradicionális, a tanulási út elrendezése és a közvetített tudás *corpus* szerkezete sokat átvett a korábbi örökségből. Mindkét tanulási út célja a tanulási út lehetséges akadályainak mind teljesebb kiiktatása, az alábbi eszközökkel.

- A mesterhez jutás és a tanulmányok megkezdése szigorú kiválasztás után történhet meg (szelekció).
- A közvetített tudás *corpus* érvényessége, fontossága, értéke nem képezi vita tárgyát.
- A tudást mester közvetíti a tanítványnak.
- A tanulás beavatás jellegű, azaz többéves, szakaszokra és megmérettetésekre tagolt út.
- A tanulás a tudásanyagban való elmélyüléssel és összpontosítással folyik, a „sokoldalúság” és a polihisztóri megközelítés megvetés tárgya.
- A rendkívül magas követelmények és a személyes mester-tanítvány kapcsolat közvetlen reguláló ereje a tanulót folyamatos erőfeszítésre készíti, ezáltal tárgítva személyiségének korábbi határvonalait. Így az oktatás mellett szinte automatikusan jelenik meg egy rendkívül erős nevelődési elem.
- Az egyéni képzelet és a „kreativitás” kizárólag a szilárd alapok elsajátítását követően elfogadható.
- A tanulás helye fizikailag elkülönül a civil világtól.

2 A továbbiakban – pontatlanul – egymást nagyjából fedő fogalmaknak értelmezzük az európai klasszikus tudást és a tradicionális tudást. A klasszikus tudás már az egységes tudás egy megbomlott és specializálódott változata („tudomány”), ám fókusza, irányultsága még tükrözi az egységes tradíció meglétét. A tradicionális tudásra jó példa a szerző taiji mestere, aki harcművész, gyógymasszőr, gyógynövény szakértő, mesterszakács és a pekingi opera egyik országos szakértője. Polihisztorságról és „sokoldalúságról” szó sincs, ezen területek egyazon tudás külvilági leképeződései.

Szociológiai tény, hogy az értelmiség és a felső középosztály még a modern, szekularizált és individualizált társadalmakban is áldoz rá, hogy gyermekei kulturális tőkéjét tradicionális elemekkel gyarapítsa. Ezen fogyasztói kör általában azzal a feltételezéssel él, hogy a tradicionális tanulás bármely iránya kifizetődő a tanulók számára, mert a rajztól a balettig és zongorajátékig minden tudáselem ugyanazt a pozitív tudatformáló és személyiségfejlesztő erőt hordozza – gyakorlati „hasznától” lényegében függetlenül.

A tradicionális tanulás elemei

Amikor tradicionális tanulásról beszélünk, akkor minden esetben mester és tanítvány együttműködéséről van szó. Ezen speciális tanulási viszony főbb elemei a következők.

- Egy vagy több hiteles mester megléte.
- A mester mögött álló tradíció.
- Elkötelezett tanítványok megléte.
- Szabályozott mester-tanítvány kapcsolat.
- Tradicionális módon szabályozott, de egyénre szabott módon bejárható tanulási út.

Az alábbiakban a fenti elemek működését tekintjük át, a kínai harcművészetek példáján.

A mesterekről

A mester (shifu 师傅) olyan személy, aki a tudás vitathatatlan tekintélyű forrása a tanuló számára. A hitelesség főbb elemei a következők.

- A mester egy átlátható nemzedéki szerkezetben, ismert mesterektől kapta a tudást.
- A mester tanít.
- A mester képes valódi helyzetekben alkalmazni tudását.
- A mester hiteles személyiséggel bír.
- A mester gyakorol.

A mester egy áttekinthető nemzedéki szerkezetben haladva részesült a tradícióból, idősebb mesterek által. A nemzedéki szerkezet és az oktató mester(ek) hitelessége kulcskérdés, ennek híján a legjobb képességű és „legkreatívabb” harcművészek sem bírnak hitelességgel.

Egy mesterré érett személy taníthat, de választhatja a szemlélődő, tanítás nélküli életmódot is. Az elmúlt évszázadokban az oktatás döntően piaci helyzete miatt a mesterek számára egzisztenciális kényszer volt a tudásátadás. A tanító mester általában az egykori saját tanulási útját felidéző pedagógiával bír, bár éppen a tanítási módszerek területe az, ahol – szemben a tradicionális tartalommal – lehetséges és kívánatos a kreatív kezdeményezés, az újítás.

A mester hitelességét beavatottságán és tudásán kívül két további elem adja meg. Egyrészt a mesternek alkalmaznia kell tudását, azaz kihívók esetén eredményesen meg kell küzdenie más stílusok képviselőivel.³ Az a tény, hogy a tudás alkalmazása élet-halál kérdésévé is válhat, sajátos módon különbözteti meg a harcművészeteket más művészetektől.

Másrészről a hitelesség fontos elemeként működött a mester személyisége (a modern pedagógiai és közoktatás a mai napig nem tudta levetni ezt a hagyományt, minden standardizációs és „gépesítési” kísérlete ellenére). A mesteren „látszik”, hogy mester, kínai kifejezéssel élve a mesterré válás útján „keserűt kell ennie” (chi ku 吃苦). Kungfu mesterek életrajzainak összehasonlítása igen nagy hasonlóságot mutatna a Vatikán által hitelesített Szentek Élete tartalmával: a mesterek fiatalokkor általában súlyos betegségek, fizikai gyengeség, depresszió vagy éppen lenézett közösségi állapot jellemzi. A gyógyulás és eszmélés hosszú folyamata általában a harcművészetek gyakorlásával kezdődik. Az életrajzokban megengedettek a súlyos visszaesési elemek, a nagy harcművészek egy része évekre lemond a gyakorlásról, elhagyja családját, alkoholizál, kábítószer fogyaszt, bordélyházakban él – az újabb válságszakasz leküzdéséig.

Végül a mester folyamatosan és rendíthetetlenül gyakorolja és finomítja (lian 炼) megszerzett tudását. A folyamatos gyakorlás nem praktikus értelméről a későbbiekben szólnunk.

A tradíció

A tradíció akkor jó, ha eredete történeti homályba vész. A taiji-val kapcsolatos kutatások jelenleg sem jutottak nyugvópontra, bizonyosat nem tudunk a harcművészet eredetéről. A tradíció legfontosabb jellemzője, hogy bonyolult szerkezete és bejárási útjai lényegében az ember univerzumban való helyének elsajátítását jelenti. A tanulási út három nagy szakaszon való sikeres túljutást jelenti.

- Az egészség helyreállítását és hosszú időre történő megőrzését.
- Az alkalmazható önvédelmi eljárások biztos elsajátítását.
- A spirituális fejlődést és a belső harmónia kiküzdését.

Kivétel nélkül minden tradíció a harmadik szakasz elérését tekinti valódi célnak, az előző kettőt csak eszköznek. Az indiai eredetű shaolin kungfu (shaolin gongfu 少林功夫) végső célkitűzése az indoeurópai és egyiptomi-héber eredetű isten-képzet személyes megismerését („Buddhává válás”) állítja középpontba, a kínai gyökerű, taoista taiji az ember univerzumban betöltött helyét találja meg. Az európai gyalogsági tűzfegyverek megjelenését követően a harcművészet elvesztette katonai jelentőségét és egyszerű önvédelmi technikává vált a gyakorlatban. Ez a folya-

³ Mivel a korábbi évszázadokban az oktatás döntően piaci tevékenység volt, a kihívások és küzdelmek piacsabályozó szerepe változatosan alakult, de általában inkább a megegyezéssel baráti küzdelmek váltak jellemzővé.

mat felerősítette az egészségmegőrzés és a spirituális fejlődés elemeit a harcművészetekben.

A sérült vagy újabb – már fél-modern személyek által kidolgozott – tradíciók (jórészt ilyenek a japán és koreai harcművészetek) már bizonytalanabbak a célhierarchiában a praktikusság javára (amely mindig a romlás jele). De még a 20. századi nagy innovátorok (karate, aikido stb.) is erőteljes spirituális váltáson („megvilágosodáson”) mentek keresztül pályájuk utolsó szakaszában. A tradíció és a hagyomány között éppen ez a különbség a választóvonal: a tradíciónak sohasem ön-maga a tárgya.

A tradíció tartalma nem változatlan, a piaci alapú oktatásszervezés, más stílusok kihívása és a vándorló oktatók erőteljes és folyamatos dinamikát biztosítanak. A Selyemúton meggazdagodó és fokozatosan kínaivá asszimilálódó muzulmán kereskedők (hui zu 回族) biztonságigénye pl. teljesen új harcművészeti stílusok kialakulásához vezetett. A folyamatos innováció azonban a tradíció magját és alapszerkezetét sohasem érinti, ezeken a pontokon nem létezik „kreativitás”. E tekintetben a magra gyakorolt utolsó erőteljes hatás a buddhizmus és a kereszténység megjelenése volt. Az első Kínára, a második pedig a japán harcművészetekre volt nagy hatással.

Elkötelezett tanítványok

A tradicionális tanulás nem ismeri a kötelező népoktatás dilemmáit, a minőség és a méltányosság közötti örökös konfliktust. Amennyiben a tanulás piaci körülmények között zajlik, akkor a tanulók elkötelezettsége nem lehet kérdéses, legfeljebb a gyengébben motiváltak lemorzsolódnak. A nem vagy csak szerény mértékben fizetőképes tanulókat a kolostori rendszerben működő szerzetesrendek fogadják be. Itt a motivációt a civil élet feladása és egy teljesen új („bentlakásos”) kolostori rendtartás átvétele biztosítja. E rendtartás lényege az, hogy a hétköznapiak minden eleme a tanulásnak rendelődik alá. A kora gyermekkorban elkezdett harcművészeti tanulás – az életkori sajátosságok miatt – még nem számolhat belső elköteleződéssel, ezért itt a hangsúly a begyakorláson, sulykoláson van. A motiváció eltérő forrásai következtében az izomerőre (li 力) hangsúlyt fektető kungfu-t inkább a bentlakásos, zárt közösségekben lehet hatékonyan átadni, míg az érettebb személyiséget és belső erőt (qi 气) feltételező taiji oktatása piaci keretek között hatékonyabb.

A tanítványok elkötelezettségének forrása életkortól és szellemi érettségtől függően változik. Az egészség megőrzése vagy éppen helyreállítása általában csak a harmincas éveket követően válik fontossá. Az alkalmazható önvédelmi tudás minden korosztályra és szellemi szintre vonzással bír. A spirituális fejlődés és a belső harmónia kiküzdése a fiatal tanítványok számára homályos, érthetetlen és komikus célkitűzésnek hat. De a hármas cél biztosíték arra, hogy minden tanulócsoporthoz megtalálja a számára mozgósító erejű célkitűzést, és a tanulói motiváció forrásai a tanulási úton haladva változhatnak, érhetnek.

Szabályozott mester-tanítvány kapcsolat

A mester és tanítvány kapcsolata olyan – formalizált vagy kimondatlan – szerződés, melynek lényege a tanulás, tudásátadás útjában álló összes akadály eltakarítása. E kapcsolat minden esetben hierarchikus; a mester és érett tanítvány közötti érzelmi szálak és rokonszenv sohasem írható le barátságként. E tekintetben a tradicionális tanulás a tömegoktatás demokratizmusának ellenpólusa.

A mester apai tekintéllyel bír (gyakran tényleges apaként működve), és a tanítvány tudatosan alárendeli magát a tudásgazdának. A mestert tandíj illeti. Amennyiben a tanítványból mester és oktató válik, a tanítvány havi jövedelmének adott része (Kínában általában 25 százaléka) az idős mester eltartására fordítandó. Cserébe a tanítvány megkövetelheti a tradíció minden elemének maradéktalan átadását. A szerződéses viszony hangsúlyozása nagyon fontos elem, a tradicionális tanulás ugyan teljesen hierarchikus alapokon áll, de nem tekintélyelvű.

A mester súlya és vezető szerepe nem személyének, hanem a tudást közvetítő *szerpének* szól; a mesternek csak addig van tekintélye, amíg hitelesen tanít, hitelesen él és folyamatosan gyakorol. A mester hitelességének legfontosabb hétköznapi biztosítéka a folyamatos gyakorlás. A napi edzés olyan életszervezést kényszerít a mesterre, amely szinte magától „termeli” ki a státushoz elvárt alázatot, az önfegyelmet és a folyamatos fejlesztést.

A tudásátadás folyamatát két körülmény lassíthatja. A tanuló eredményessége és képességei behatárolhatják az általa elért szintet. E tekintetben a kínai harcművészetek a folyamatos gyakorlást és személyes elkötelezettséget elegendőnek tartják a személyiség hozott korlátainak leküzdésére. A tudásátadás lassításának másik oka korábban az oktatás piaci szerveződése volt. A gyorsan haladó tanítványok megölheték mesterüket, átvéve iskolájukat és ügyfélkörüket, ezért a mesterek bizonyos alkalmazásokat pontatlanul tanítottak vagy egyenesen titokban tartottak.

A mester-tanítvány viszony szabályainak megsértése változó szankciókat von maga után. A piaci modellben a kihágást éretlenségnek tekintik és a követelmények egyénibbé tételével valamint többletfeladatok kiadásával szankcionálják. A zárt, bentlakásos modellben nem ritka a szellemi munkára is ösztönző fizikai fenyítés (pl. sűrített tantörténetek és ütések kombinálása). A szankcionálás erősen személyiségfüggő, de általánosságban elmondható, hogy a japán harcművészetekben gyakoribb a brutális fizikai megtorlás.

A mester-tanítvány kapcsolat az idők során differenciálttá vált. Az ún. „kapun kívüli” tanulók (wai men xuesheng 外门学生 mint e jegyzet szerzője) tandíjért tanuló érdeklődő, aki civil életét nem számolta fel a tanulás kedvéért. Az ún. „kapun belüli” tanítvány (nei men xuesheng 内门学生) már beavatott, aki életét a tradíció elsajátításának rendelte alá. Egy 20. század végi mester 10–15 éves oktatómunkája során 1–2 „kapun belüli” tanítvány teremthet csupán.

Tradicionális tanulási út

A tradicionális tudás szellemi tartalmú, az ember és az univerzum helyes kapcsolatát értelmezi. A tradicionális tanulási út – eltérően a modern, tudományalapú tudásszerkezetektől – nem elméletek formájában oktatja ezt, hanem egymásra épülő közvetítő technikák segítségével. Az alábbi tanulási út a taijiquan gyakorlata, ez azonban nem különbözik lényegesen a többi keleti harcművészetétől.

Az egészség helyreállítását és megőrzését szolgáló, alapozó jellegű technika a qigong (气功), amely légzőgyakorlatok, állati mintákra épülő nyújtógyakorlatok és meditáció kombinálása. A tanulási út kezdeti szakaszához hit és bizalom szükséges, hiszen a gyakorlás a kínai anatómia energiaelméletére és akupunktúrás pontjaira épül, ezek pedig a gyakorlatban alig látható és ellenőrizhető magyarázatok.

Ezt a legfontosabb harci alkalmazásokat szimbolikusan megjelenítő, összefüggő mozgássor, a „forma” megtanulás követi. A Chen-stílus kirobbanó erejű (yang 阳) 78 elemből álló formájának és lágy (yin 阴) 83 elemből álló formagyakorlatának elsajátítása már 4–5 évet kíván. A formagyakorlatok minden szükséges harci alkalmazást tartalmaznak „rejtjeles” formában, de közvetlen küzdelemre nem használhatóak. Céljuk a tanítvány önismeretének fejlesztése és a harci alkalmazások alapvonalainak reflexszerű bevése. A tanítvány a forma gyakorlása és finomítása során találkozik először önmaga esetlenségeivel, korlátaival és lustaságával. Ezek leküzdése és a személyiség alapvonalainak megszilárdítása fontosabb, mint a tényleges harci alkalmazás. A mozdulatok valódi jelentésével a tanítványok nincsenek még tisztában. A tanulási út ezen szakaszát a mester által mutatott mozgások pontos másolása jellemzi.

Ezt az ún. lökö kezek (tui shou 推手) gyakorlása követi. Ennek során a párban gyakorló tanítványok lágy, folyamatosan egymáshoz tapadó kézmozdulatokkal gyakorolják a küzdelem és az egyensúly-kibillentés technikáit. Még itt sem a tényleges küzdelem a fontos, sokkal inkább a másik ember kezdeményezéseinek és reflexeinek megértése, kínai módon szólva az „erő hallgatása” (ting jin 听劲).

E három szakasz alapos begyakorlása után következhetnek a formában elrejtett konkrét alkalmazások (lökések, rántások, feszítések, csavarások, törések, dobások, rúgások stb.) kibontása, értelmezése és tanulása. Az alkalmazások a puha gyakorláson át vezetnek a szabadkezes küzdelemig. A szabadkezes küzdelem legnagyobb kihívása a megtanult és bevésett elemek önálló és kreatív használata, pl. egy támadás kikerülése utáni kontrázás, majd az ellenfél ellenlépése utáni hatékony alkalmazás villámgyors megtalálása.

A fenti tanulási út legkevesebb tíz év alatt járható be. Az út bejárása és a megszerzett tudás folyamatos alkalmazása, gyakorlása és finomítása azonban már egy más szellemiség, személyiség és test segítségével történik. A tanuló célba ért.

A tradicionális tanulás a modernítésben: a piactól az államosításig majd vissza a piacig

A kínai harcművészeteket oktató mesterek attitűdjét a modern világ két jelentős behatolása formálta a 20. században. Az első behatolás a kínai polgárháború időszaka volt, amikor a Tajvanra menekülő Kuomintang (Guomindang 国民党) hozott létre nemzeti harcművészeti intézetet. Megkezdődött a mesterek adatbázisának kialakítása, felvetődött a stílusok standardizálásának gondolata. A kommunista hatalomátvétel után a tradicionális harcművészeteket közel egy évtizedig még tűrték, de a Kínai Atlétikai Bizottság felügyelete alá helyezték. Megkezdődött a különböző stílusok „leghasznosabb” fogásainak egységes, állami stílusba való összegyűrése. Az állami harcművészetet Kína olimpiai sportággá tette. A hibrid harcművészet egy atlétikus tornagyakorlat („sport”) lett, minden egészségmegőrző, harci alkalmazási és spirituális elemétől megfosztva. Ebben a helyzetben a tradíciót őrző mesterek csak a legszűkebb körben, illegálisan, zárt szobákban oktattak. A helyzet csak a 80-as években változott meg, amikor a „nyitás” és „reform” nyomán szabaddá vált a harcművészetekkel való foglalkozás.

A piac visszatérése új kihívásokat hozott a 90-es évekre. Rendkívüli mértékben elszaporodtak a kontárok és az új, karizmatikus irányzatok. A lélegzőgyakorlatokat (qigong 气功) kultiváló Falunkung (Falungong 法轮功) szekta több millió támogatóra lelt, és a Kommunista Pártnak csak brutális beavatkozással sikerült elnyomnia a mozgalmat. A gazdasági fellendülés nyomán az ifjúsági korosztályokban drasztikusan csökkent az elkötelezett és teljes civil életét feladó tanítványok aránya.

A legnagyobb élő mesterek a 90-es években sorra hoztak olyan stratégiai döntéseket, hogy a stílusok teljes tudását megosztják a jelentkező nyugatiakkal. A harcművészetek egy új, virágzó központja a Kínához közeli és korlátlanul fizetőképes Kaliforniában alakult ki az ezredfordulóra. Ma még felmérhetetlen a lágy protestáns keretekben amerikai tömegkultúrán felnőtt fogyasztók és a tradicionális tanulás találkozásának hatása.

SETÉNYI JÁNOS